

Elżbieta Mirga-Wójtowicz

Pożegnanie Krystyny Gil

Krystyna została pochowana na Grębałowskim Cmentarzu w Krakowie, w symbolicznym dla nas, Romów, dniu – 8 kwietnia 2021. Dzień ten, od 1990 roku obchodzony jest jako Międzynarodowy Dzień Romów ustanowiony na pamiątkę I Kongresu Romów. Kongres ten zorganizowała europejska grupka Romów i nie Romów w 1971 roku w Oprington pod Londynem.

Krystyna Gil zmarła 1 kwietnia w prima aprilis..., ale jakoś mnie to nie dziwi. Zawsze była optymistycznie nastawiona do ludzi i do życia, miała wesołe usposobienie i wyjątkowe poczucie humoru, a co za tym idzie duży dystans do siebie.

Zmarła była znaną i poważaną publicznie osobą w Polsce i w Europie, szczególnie poprzez swoją dramatyczną historię życia oraz późniejszą aktywność społeczną. Była jedną z ocalałych w egzekucji Romów, jakiej dokonano w małopolskiej wsi Szczurowa w 1943 roku. Pięcioletnia wówczas Krystyna, wraz ze swoją babcią trafiła do Obozu KL Płaszów w Krakowie, z którego udało im się uciec. Po wojnie zamieszkała w Krakowie i wyszła za mąż za Roma z Jurgowa na Spiszu, który wraz z innymi rodzinami romskimi przeprowadził się do Krakowa by budować Nowa Hutę. W Nowej Hucie spędziła resztę swego życia. O swojej trudnej i dramatycznej przeszłości przez wiele lat milczała. Jak opowiada w wywiadzie filmowym¹, jaki wraz z Moniką Szewczyk udało się mi przeprowadzić z Krystyną w 2020 roku, długo nie opowiadała publicznie o tym, co ją spotkało:

Najpierw zaczęłam rozmawiać z mężem, on nie wierzył, że taka tragedia była w Szczurowej. Dopiero jak go zawiozłam na cmentarz i zobaczył ten grób, to wtedy uwierzył. Później opowiadałam moim dzieciom, później wnukom, a teraz prawnukom. Także ja z prawnukami jeździłam co roku na cmentarz do Szczurowej w rocznicę wymordowania ich.

Krystyna z biegiem czasu stała się strażniczką pamięci Zagłady Romów, zaczęła współpracować z międzynarodowymi organizacjami i instytucjami pracującymi na rzecz upamiętniania Holokaustu, jak: United States Holocaust Memorial Museum, Centralna Rada Niemieckich Sintów i Romów, Muzeum Okręgowe w Tarnowie czy Muzeum Galicja w Krakowie. Szczurowa stała się jednym z naj-

¹ Story of Holocaust survivor Krystyna Gil | European Holocaust Memorial Day for Sinti and Roma: <https://www.youtube.com/watch?v=D0HvdPkGs7s>

ważniejszych przystanków Międzynarodowego Taboru Pamięci Romów, projektu wykreowanego przez Adama Bartosza i Adama Andrasza². Jednym z rezultatów tej muzealno-memorialnej inicjatywy jest wykreowanie Małopolskiego Szlaku Martyrologii Romów, opracowanego przez Adama Bartosza³.

Znałam Krystynę od kilkunastu lat. Współpracowałam z nią na kilku polach: kiedy utworzyła w 2004 roku jedyną w Polsce kobietą organizację romską – Stowarzyszenie Kobiet Romskich w Polsce oraz bardziej prywatnie, kiedy zapraszałyśmy ją jako Ocalałą z Zagłady Romów i Świadka Historii, na spotkania z młodzieżą romską.

W swojej społecznej pracy w Stowarzyszeniu Ciocia Krystyna – jak była nazywana szczególnie przez dzieci i młodzież, skupiała się na kobietach, na ich aktywizacji, na odciążeniu ich od obowiązków w domu poprzez organizację świetlicy dla dzieci. Organizowała szkolenia i warsztaty dla dorosłych a także wycieczki i kolonie letnie dla dzieci i młodzieży.

Od kilkunastu lat zaangażowana jestem w projekt Międzynarodowej Sieci Organizacji Romskich ternYpe pt.: „Dikh He Na Bister” co znaczy: „Patrz i nie zapomnij”. Inicjatywa ta ma na celu podniesienie wśród młodych Europejczyków, organizacji pozarządowych, podmiotów i instytucji politycznych świadomości na temat eksterminacji Romów w czasie II Wojny Światowej. Chodzi też o to być zmierzyć się z obecnymi wyzwaniem – dyskryminacją, rasizmem, mową nienawiści i ekstremizmem w Europie oraz mechanizmami powstawania zjawiska antycyganizmu. Program projektu obejmuje zwykle serię warsztatów i szkoleń, spotkania z Ocalałymi, ze Świadkami Historii, konferencje, seminaria, akcje artystyczne, performance, wizytę i ceremonię upamiętnienia Zagłady Romów w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau w dniu 2 sierpnia. Krystyna Gil była uczestniczką wszystkich naszych spotkań, a jej wystąpienia gromadziły tłumy młodych ludzi ciekawych historii jej życia. Dla każdego miała czas na chwile rozmowy i pamiętkowe selfie.

Jej pogrzeb był dość skromny, z uwagi na czas pandemii i wynikających z niej obostrzeń sanitarnych, uczestników nie było wielu. Była jej najbliższa rodzina, sąsiedzi, przedstawiciele różnych organizacji pozarządowych i instytucji państwowych, a ci którzy nie mogli być obecni na cmentarzu przesłali wieńce. Była obecna Elżbieta Hölscher, żona byłego konsula Niemiec w Krakowie dr. Lauridsa Hölschera, serdeczna przyjaciółka Krystyny, która pomogła jej spełnić marzenie aby przy pomniku zamordowanych szczurowskich Romów stanęła tablica pamiętkowa z imionami wszystkich ofiar.

² Zob. np. Adam Bartosz, *Tabor Pamięci Romów. Roma Caravan Memorial*, Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Tarnów 2003; Frank Roosendaal, *Moving people. People who move me.../Ludzie w ruchu. Ludzie, którzy mnie poruszają...*, Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Muzeum romskiej kultury, Tarnów 2011.

³ Adam Bartosz, *Małopolski Szlak Martyrologii Romów*, wyd. II, Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Tarnów 2015.

Dr Laurids Hölscher, Elżbieta Hölscher, Krystyna Gil i Adam Bartosz. Fot. Natalia Gancarz

Podczas wywiadu w 2020 roku, poruszaliśmy wiele tematów i wątków związanych z jej życiem i historią ale zapytałyśmy o rzeczy dla niej najistotniejsze. Krystyna powiedziała, że najważniejsza jest miłość i wzajemny szacunek. Ze szczególnym przesłaniem zwróciła się do młodzieży⁴:

Chciałabym przekazać dla młodzieży takie przesłanie: szanujcie się, kochajcie się nawzajem, nie żyjcie w nienawiści jeden do drugiego, bo to nie prowadzi do niczego dobrego, tylko do złego. Widzicie co się dzieje na świecie, że toczą się wojny, że jest niezgoda, a ja bym chciała, żeby nie było więcej wojny, nigdy więcej wojny, nigdy więcej sierot. Żebyście żyli w zgodzie i kochali się, kochajcie swoich rodziców, kochajcie swoją rodzinę, póki macie, bo nie wiecie co to znaczy wychować się bez rodziców. Tak jak sierota, całe życie byłam dzieckiem niechcianym, popychanym, dopiero jak wyszłam za mąż, dopiero wtedy poczułam, że jestem człowiekiem wolnym.

20 stycznia 2021 roku Krystyna Gil została odznaczona przez Prezydenta Federalnej Republiki Niemiec Krzyżem Zasługi na Wstędze Orderu Zasługi Republiki Federalnej Niemiec. Jak napisał w piśmie informującym o tym odznaczeniu Konsul Generalny RFN w Krakowie Michael Gross – odznaczenie jest uhonorowaniem jej wieloletniej pracy na rzecz „międzypokoleniowego, zorientowanego na

⁴ <https://www.roma-sinti-holocaust-memorial-day.eu/virtual-commemoration-ceremony/krystyna-gil>

przyszłość dialogu, ogólnoludzkich wartości oraz za wszystkie treści jakie Pani jako Świadek Historii od lat przekazuje”.

Krystyno, Ciociu Krysiu, mam nadzieję, że tam gdzie teraz jesteś czujesz się wolna. Spoczywaj w spokoju. Łoki phuv Lengie!

Krystyno, Ciociu Krysiu, mam nadzieję, że tam gdzie teraz jesteś czujesz się wolna. Spoczywaj w spokoju. Łoki phuv Lengie!

Podczas przeprowadzenia wywiadu w 2020 roku. Od lewej: Elżbieta Mirga-Wojtowicz, Krystyna Gil i Monika

Podczas przeprowadzenia wywiadu w 2020 roku.

Od lewej: Elżbieta Mirga-Wojtowicz, Krystyna Gil i Monika Szewczyk.

Fot. Elżbieta Mirga-Wojtowicz